

Tomaszewski, Jerzy

"Kariéra učitele tělocviku", Stanislav Biman, Jaroslav Malíř, Usti nad Labem 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/4, 835-836

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

wych momentach lat 1918—1920, docieka jak na postawy wojskowych wpływało poczucie lojalności i honoru z jednej, a względy praktyczne, potrzeba chwili i nacisku nowej władzy z drugiej strony. Rozpoczyna od reakcji najwyższego dowództwa na cesarski plan wojskowego stłumienia rewolucji i od ucieczki Kaisera. Przedstawia podzielone opinie i odmienne rozkazy dowodzących, niezdecydowanych, czy strzelać do demonstrujących w Berlinie, jaką politykę prowadzić wobec Rady Pełnomocników Ludowych, czy wykorzystać wracające do stolicy wojska i przeprowadzić antyrepublikański zamach stanu. Działania armii wymierzone w rewolucję utrudniały właśnie głębokie podziały korpusu oficerskiego — tradycyjne i nowopowstałe w ramach opisywanej przez autora polityzacji oficerów. Guth przedstawia narastanie wewnętrznych konfliktów w wojsku wokół warunków pokoju, Freikorpsów, interwencji na Litwie i Łotwie, puczu Kappa. Opisuje wydarzenia integrujące i rozbijające armię, wiążące ją z nowym rządem i pogłębiające przepaść między oficerami a działaczami stojącą u władzy SPD.

Książka powstała pod naukową opieką prof. W. J. M o m m s e n a lecz robi wrażenie nierównej. Wiele nowych informacji i refleksji wnoszą dwa pierwsze rozdziały dotyczące wydarzeń końca 1918 roku, powstałe w oparciu o dogłębną analizę źródeł, najczęściej spuścizn po wyższych dowódcach z tego okresu. Trzy pozostałe rozdziały oparte zostały głównie o literaturę i nie wychodzą poza jej dotychczasowe ustalenia.

P. W.

Stanislav B i m a n, Jaroslav M a l i ř, *Kariéra učitele tělocviku, Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem 1983, s. 373.*

Pod nieco zagadkowym dla czytelnika polskiego tytułem, podyktowanym chyba handlowymi interesami wydawnictwa, ukazała się solidna biografia Konrada Henleina, smutnej pamięci nacjonalistycznego działacza niemieckiej mniejszości w Czechosłowacji, który wniósł pewien wkład w katastrofę Republiki na jesieni 1938 r.

Wprawdzie forma edytorska obliczona została na szerszy krąg czytelników zainteresowanych nie tyle historią, ile wszelkimi opowieściami biograficznymi, jednak praca zasługuje na uwagę także zawodowych historyków oraz wszystkich, którzy bardziej na serio interesują się dziejami najnowszymi. Obydwaj autorzy wykorzystali liczne materiały archiwalne, o czym przekonać się można tylko z krótkiej i ogólnikowej informacji na ostatnich stronach. Wymieniają tam akta przechowywane w centralnych i regionalnych archiwach czechosłowackich oraz w archiwum poczdamskim w NRD. Prawdopodobnie względy na popularny charakter edycji spowodowały, że książkę pozbawiono całkowicie przypisów, co stało się z wielką stratą dla czytelników. Nie mniej każdy historyk może zorientować się przynajmniej w przybliżeniu podczas lektury, że wskazane przez autorów dokumenty posłużyły nie tylko ozdobie, lecz rzeczywiście stały się podstawą źródłową pracy. Oprócz tego spotkać można dane zaczerpnięte z prasy (bardzo ważne dla poznania metod agitacji partii Henleina oraz niektórych innych zagadnień), jak również z innych publikacji. Interesującym — nie tylko niefachowych czytelników — uzupełnieniem są liczne ilustracje.

O Henleinie i jego partii pisano już wiele, zarówno w Czechosłowacji, jak poza jej granicami. Dość często zrozumiałe emocje polityczne autorów prowadziły do nader uproszczonych ocen i wniosków. W niemieckich kołach rewizjonistycznych pojawiały się próby rehabilitacji tego polityka, który przyczynił się nie tylko do tragedii Czechosłowacji, lecz także do dramatu niemieckiej mniejszości zamieszku-

jącej przed wojną ten kraj. Biman i Malif — potępiając koncepcje i działalność praktyczną skrajnej prawicy — uniknęli szczęśliwie niebezpieczeństw, które łatwo mogły stąd wynikać. Przede wszystkim więc okazali przekonywająco karierę Henleina, który z prowincjonalnego działacza organizacji gimnastyczno-turystycznych przerodził się w polityka, znanego w swoim czasie w całej Europie.

Bardzo cenne jest przedstawienie procesu kształtowania się koncepcji politycznych i światopoglądu Henleina. Dzięki temu ich teza, iż Henlein od początku swej działalności politycznej na jesieni 1933 r. przeciwstawiał się tradycjom demokratycznym oraz uznawał za najlepszy system władzę totalitarną zyskała gruntowne uzasadnienie. Wprawdzie nie jest to pogląd nowy, lecz w dotychczasowej literaturze czechosłowackiej na ogół ograniczano się do ogólnikowych stwierdzeń pozbawionych głębszej argumentacji. Toteż w literaturze zachodniej spotkać można opinię, iż Henlein początkowo był dość odległy od aprobaty totalitaryzmu i jego deklaracje na rzecz demokracji wynikały z autentycznego przekonania (np. Ronald M. Smelser). Nie przesądzając ostatecznie tej kwestii powiedzieć należy, iż autorzy recenzowanej książki podważyli wiarygodność sądów o ewolucji Henleina od demokracji ku dyktaturze.

Zadać wprawdzie wolno pytanie, czy w 1933 i 1934 r. rzeczywiście cała partia stworzona przez Henleina miała w pełni jednolite stanowisko w kwestii form ustrojowych państwa, czy demokratycznie brzmiące frazesy przywódcy nie zmyliły części jego adherentów, lecz to problem wykraczający poza właściwy temat książki.

Zarazem autorzy uzasadniają tezę, iż Henlein w początkach swej działalności nie utożsamiał się całkowicie z partią hitlerowską. Przedstawiają też liczne wewnętrzne konflikty rozbijające zwartość niemieckiego skrajnego nacjonalizmu w Czechosłowacji. Rozstrzygnięcie tych sporów leżało w rękach polityków berlińskich, a to pozwoliło na całkowite podporządkowanie im Henleina oraz jego partii.

Solidna biografia polityka może być pokazana jedynie w ścisłym związku z problematyką okresu, w którym działał. Autorzy rozumieją konieczność przedstawienia zarysu zagadnień politycznych i społecznych międzywojennej Czechosłowacji, przede wszystkim związanych z życiem mniejszości niemieckiej. Wiele miejsca poświęcają także problemom lat wojny i okupacji. M. in. na uwagę czytelnika zasługują fragmenty w których mowa o gleichschaltowaniu ziem włączonych do Rzeszy po Monachium oraz o rozczarowaniu tamtejszych Niemców życiem hitlerowskiego państwa. Dzięki temu biografia Henleina dostarczyć może każdemu czytelnikowi wielu interesujących wiadomości wykraczających znacznie poza formalny zakres tematyczny.

Ostatnie lata przyniosły w Czechosłowacji niezbyt wiele poważniejszych książek dotyczących dziejów najnowszych. Omawiana praca należy bez wątpienia do tej wartościowej mniejszości.

J. Tm.

Dimut Majer, „*Fremdvölkische*” im Dritten Reich. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Rechtssetzung und Rechtspraxis in Verwaltung und Justiz unter besonderer Berücksichtigung der eingegliederten Ostgebiete und des Generalgouvernements, Harold Boldt Verlag, Boppard am Rhein 1981, s. 1034.

Przejęcie od państwa praworządłego, jakim mimo wszystkich ograniczeń i wyłączeń była Republika Weimarska, do III Rzeszy pogorszyło najbardziej sytuację *Fremdvölkischen* — obcokrajowców. Zostali oni pozbawieni jakichkolwiek praw a później bezlitośnie wyniszczeni, szczególnie w Generalnej Guberni i częściach